Црквене студије, Ниш / Church Studies, Nis *16-2019, 249-254*

УДК 340.15(497.11)"11/12"
271.2-428"11/12"
271.222(497.11)-726.1-36:929 Сава, свети

Александар Ђорђевић
Универзитет у Нишу, Правни факултет
Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу – Србија
e-mail: djole@prafak.ni.ac.rs

ГРАДСКИ ЗАКОН КАО САСТАВНИ ДЕО САВИНОГ ЗАКОНОПРАВИЛА

***Апстракт**: Савино Законоправило представља први српски писани законик и један од најважнијих темеља српског средњовековног права. Његов састављач, свети Сава, донео га је 1219. године. Донето је за потребе аутокефалности српске православне цркве. Законоправило (Номоканон) представља мешовиту збирку црквеног и световног права. Улога светог Саве у доношењу овог зборника је огромна, будући да је одредио структуру дела преводећи одређене византијске црквене и грађанске прописе по сопственом избору. Од укупно 70 глава, 55. глава носи назив Градски закон. Реч је о одличном преводу византијског Прохирона из 9. века, веома важног правног зборника који претежно садржи норме приватног права. Српскословенски превод овог кодекса утицаће на потоње средњовековно право Србије, али и Бугарске, Русије и других земаља византијског културног круга. Душаново законодавство из 14. века у многим одредбама ослања се на Градски закон, а Српски грађански законик у појединим нормама такође помиње део Законоправила који се бави реципираним приватним правом.*

***Кључне речи**: историја грађанског права, црквено право, номоканон, Законоправило, Градски закон, Прохирон, рецепција византијско-римског права*

Два највећа српска правна реформатора су свети Сава и цар Душан, а њихова два најзначајнија подухвата у рецепцији византијског и кодификацији српског средњовековног права су Савино Законоправило из XIII века и трипартитно Душаново законодавство (Душанов законик, Синтагма Матије Властара и Јустинијанов закон) из XIV века. Душаново законодавство у огромној мери ослања се на Савин законодавни рад и суштински представља наставак рецепције римско-византијског права у средњовековној Србији.

Улога хришћанства и цркве у ширењу римско-византијског права на просторима српске средњовековне државе била је свакодневна у животу ондашњих људи. Преко црквеног судства, и пре доношења Законоправила, црква је примењивала и световно грађанско право, пре свега из византијских правних зборника Прохирона и Василика. Познато је да су номоканони имали велики углед у Ромејском царству и свим православним државама. Ове мешовите збирке црквеног и световног права биле су општеприхваћене у свим државама византијског комонвелта.

Због значаја и угледа номоканона у Византији, као и због улоге цркве у средњовековној држави уопште, потпуно је очекивано и логично што је први писани српски законик потекао из пера првог српског архиепископа. По угледу на византијске

номоканоне, свети Сава је вероватно годинама радио на изради српског номоканона заснованог на византијским правним и црквеним списима. По речима својих биографа, Доментијана и Теодосија, враћајући се из Никеје преко Солуна, Сава је преписао *"многе књиге законске"* које *"узе са собом"*, па када је дошао у Србију и на сабору у Жичи рукоположио нове епископе, свакоме од њих дао је и по један примерак *"књига законских"*.

Пре више од једног столећа (1906.), Стојан Новаковић је тачно приметио: "*Римски су закони, у црквено-законском оквиру, који им је у Цариграду дат, дошли у Србију у неку руку крријумчарским путем: не као римски закони него као саставни део црквено-законских цариградских зборника и као неки део вере*"[1]. Заиста, почеци рецепције световног римско-византијског права у српски средњовековни правни систем везани су за Савин законодавни рад.

Први писани српски правни зборник, темељ српског средњовековног права, који ће у потоњим деценијама и вековима постати расадник римско-византијског права и на тле других православних словенских земаља[2], јесте Савин Номоканон или Законоправило. Свети Сава га је обнародовао 1219. године за потребе српске аутокефалне цркве. Не може се ни говорити ни писати о Савином Законоправилу, а да се не помене наш познати научник Миодраг Петровић. Он је изучавању Законоправила посветио читав свој професинални век. Општеприхваћен назив у литератури дело је овог научника, као и први превод већег дела (47 од укупно 70 глава) Законоправила на савремени српски језик.[3] У току је превођење са српскословенског на савремени српски језик Градског закона који се налази у другом делу Законоправила. До данас су објављени само делови његовог превода Градског закона на савремени српски језик.[4]

По речима овог научника, грађанско и црквено уређење српске средњовековне државе не може се у потпуности схватити без Законоправила и Градског закона. Чак и сам Душанов законик у многим члановима упућује на одговарајуће одредбе овог зборника, наводећи формулације "по закону светих отаца", "по божанственом закону", "по црквеном закону" и сличне језичке синтагме у члановима 6, 8, 11, 101, 109 и 196.[5]

Законоправило је испрва у литератури било познато под именом Крмчија. По речима Стојана Новаковића, чак и полуписмени попови који су учествовали у Првом српском устанку знали су за Крмчију.[6] Постоји и мишљење да је Савино најзначајније дело дуго погрешно називано Крмчија или Кормчаја књига. По речима једног од најбољих познаваоца најзначајнијег српског црквено-правног зборника, Миодрага Петровића, овај назив је позајмљен. Право име потиче од самог састављача Законоправила, светога Саве. Сам почетак рукописа, представљајући своје дело, Сава почиње речима: "*Са Богом се почињу ове књиге, грчким језиком номоканон, а нашим језиком се кажу* ***Законоправило***".[7]

Законоправило садржи 6 уводних и 64 основних глава. Од укупног броја глава, 44 главе припадају црквеном, а 20 глава световном праву. Од ових 20 глава, централно

1 Новаковић, 1986, 252.

2 Савино Законоправило је било веома цењено и преузимано у Бугарској, Русији и другим православним земљама.

3 Петровић, 2004.

4 Петровић, 2013, 253-265. У овом раду први пут су објављене гране 8. и 9. Градског закона (о миразу, тј. вену) које су преведене на савремени српски језик.

5 Исто, 254.

6 Новаковић, 1986, 249.

7 Петровић, 1991, XXV

место, уз новеле византијских царева и Мојсијево законодавство заузима глава 55. која у Савином преводу носи наслов Градски закон.

Градски закон је заправо назив за византијски Приручни закон (Прохирон, Πρόχειρος νόμος). Донео га је византијски цар Василије Македонац, оснивач Македонске династије, негде између 870. и 879. године. Прохирон је био веома важан и цењен византијски правни зборник. Византијски законодавац тежио је да буде једноставан и приступачан, те је из обимне Јустинијанове кодификације у Прохирону систематизовао 40 титула. Овај зборник садржи одредбе грађанског и јавног права, а своју грађу црпе пре свега из Јустинијанових Институција. Имао је исту намену као и Еклога Лава Иконоборца из VIII века. Иако је цар Василије осудио Еклогу као дело иконоборачког цара, грађа Прохирона у великој мери се ослања на њу. Прохирон је до краја постојања византијске државе уживао велики углед у њеном законодавству. Веома је рано преведен на словенски језик и утицао је на развој средњовековног словенског права. Заједно са појединим одредбама Еклоге и Земљорадничког закона чини основу српске средњовековне правне компилације познате под називом "Закон цара Јустинијана".[8] Прохирон (Градски закон) садржи углавном грађанско право, осим последње две главе које су посвећене кривичном праву и подели ратног плена. Писан је јасним и прецизним стилом, и био је узор многим правним компилацијама суседних народа. Посебно треба истаћи и чињеницу да грађа Прохирона потиче из каснијих грчких превода и коментара Јустинијанових кодификација.[9]

У историји српског средњовековног права Законоправило чини златну карику. Будући да је реч је о мешовитој збирци црквеног и грађанског права, њену садржину чини више од стотину таквих списа. Од црквеног права, главни део чине одлуке васељенских и помесних сабора, правила црквених отаца, одлуке и мишљења црквених великодостојника. Грађанско право Законоправила чине делови из Јустинијановог законодавства, Прохирон (Градски закон) и поједине хрисовуље (повеље византијских царева снабдевене златним печатом).

Историја српског грађанског права, посебно средњовековна историја приватног права, веома је мало истраживана област и дисциплина. Потпуно незаслужено је, годинама уназад, у истраживањима српског и словенског средњовековног права изостављено Законоправило светога Саве. Важно је истаћи чињеницу да је Србија још од 1219. године имала преведен Прохирон (Градски закон) на српскословенски језик. Прота Матеја Ненадовић је, после обнављања српске државе у XIX веку и стварања Устаничке Србије, на основу Законоправила донео Крмчију. Српски грађански законик из 1844. године дуго је у стручној литератури третиран као први кодекс грађанског (приватног) права у Србији. Захваљујући делу светога Саве, Србија је пре безмало 800 година имала у оквиру свог законодавства Градски закон који је заправо одличан превод византијског Прохирона.

Законоправило је, као што је речено, настало делатношћу првог српског архиепископа светога Саве, по угледу на византијске номоканоне – мешовите збирке црквеног и световног права. Законоправило, међутим, представља оригинално Савино дело. На грчком језику нема таквог црквено-правног зборника, те се не може никако тврдити да је настало пуким превођењем једног тачно одређеног византијског извора. Први српски законодавац, свети Сава, имао је креативну улогу у доношењу овога обимног документа. У ово дело он је уградио све важне прописе канонског права – правила свих седам васељенских сабора, правила помесних сабора, као и правила светих

8 Острогорски, 1998, 235-236.
9 Марковић, 2007, 36.

отаца. Световни део део Законоправила чине византијски Прохирон (Градски закон), новеле цара Алексија о браку и веридби, новеле других византијских царева, као и Мојсијево законодавство.

Савино законоправило није доспело до нас у оригиналу. Познато је његових 11 преписа од којих је најстарији и најверодостојнији Иловички препис из 1262. године.[10] Градски закон представља одличан превод Прохирона на српскословенски језик, налази се у 55. глави Законоправила и садржи 40 грана. Редослед грана (делова) Градског закона је следећи: 1. О склапању веридбе; 2. О веридбеном залогу; 3. О веридбеним даровима; 4. О условима за склапање брака; 5. О ваљаности брака; 6. О веридбеном дару; 7. О забрањеним браковима; 8. О регулисању мираза (вена); 9. О потраживању мираза (вена) и његових терета; 10. О даровима између мужа и жене; 11. О разводу брака и његовим узроцима; 12. О поклонима; 13. О поништају поклона; 14. О продаји и куповини; 15. О "насажденији" (емфитевза); 16. О дугу и залогу; 17. О изнајмљивању; 18. О остави; 19. О склапању ортаклука; 20. О раскидању ортаклука и најма; 21. О завештању пунолетних; 22. О завештању оних који су под влашћу својих родитеља; 23. О завештању ослобођених; 24. О завештању епископа и монаха; 25. О обарању завештања; 26. О ослобађању потчињених; 27. О сведоцима; 28. О рукоположењу епископа и презвитера; 29. О кодицилу; 30. О наследницима; 31. О накнади; 32. О деоби; 33. О лишенима наследства; 34. О слободама; 35. О поклонима који се дају завештајем (легати); 36. О старатељима; 37. О томе, када треба зајмодавци да туже наследнике умрлих; 38. О изградњи нових кућа, о обнови старих и о другим стварима; 39. О казнама; 40. О подели ратног плена.[11]

По називима грана Градског закона јасно је да он претежно представља зборник грађанског (приватног) права. Преко рецепције римско-византијског права, у српско право продиру установе веридбе, брака, мираза (вена), уговора облигационог права, тестамента (завештања), легата (испоруке), дугорочног закупа земље и многих других. Сава као први српски законописац преводи многе називе правних института на српскословенски језик, што Законоправилу и Градском закону придаје још већи значај. Свети Сава није само преводилац прохирона на српскослонски језик, већ важним установама приватног права даје и словенски и српски печат, одређујући називе појединих института права од којих су неки у употреби и данас.[12] Назив "вено" употребљен је за установу мираза, "поклад" за установу оставе или депозита, "преимание" за заложно право на непокретности или хипотеку, "прибитак" за корист или добитак, "приплодије" за установу плодоуживања, "испитник" за истражног судију, "раздеобина" за установу наследног права којим се означава нужни део и многе друге. Сава је, на тај начин, Србима тога доба верно пренео смисао византијских и римских сложених правних института и израза.[13]

Значај превођења Градског закона на српскословенски језик изузетан је за историју грађанског права, али се, међутим, поставља питање примене римског права у средњовековној Србији. Српски превод Прохирона, као и Душанов превод Синтагме

10 Манастир Светог арханђела Михаила налази се у месту Иловица на Превлаци код Тивта. Његови почеци везују се за VI век, а прва темељна обнова за IX век. После велике пљачке Арабљана, остао је потпуно пуст до обнове крајем XII века, у време живота светога Саве. Јанковић, 2007, 67.

11 *Иловички препис*, л. 267б-327б.

12 Свети Сава старогрчки назив за тестамент преводи термином "завет", "завештање" који је поново у употреби од доношења Закона о наслеђивању Републике Србије 1995. године.

13 Петровић, 2013, 263-264.

Матије Властара[14] садрже читав низ римских текстова из дела класичних римских правника. Те одредбе дају дефиниције правних установа које српски правни споменици једва познају или чак уопште и не помињу. Нажалост, нема доказа да су се ти институти икада примењивали, будући да нема сачуваних судских пресуда које би у том случају биле драгоцено сведочанство о примени реципираног римско-византијског права.[15]

Литература

Властар, Матија (2013): Синтагма (са српскословенског превела Т. Суботин-Голубовић), Београд: САНУ.

Јанковић, Ђорђе (2007): Српско поморје од 7. до 10. столећа, Београд: Српско археолошко друштво.

Марковић, Биљана (2007): Јустинијанов закон, Београд: САНУ.

Новаковић, Стојан (1986): Средњовековна Србија и римско право, у Васкрс државе српске и друге студије, Београд: Класици југословенског права.

Петровић, Миодраг (2013): Неколике особености Градског закона у Законоправилу Светога Саве,у Црквенограђански значај Законоправила светога Саве, Београд: Петровић Миодраг

Петровић, Миодраг (1991): Законоправило или номоканон светога Саве, (фототипија), Горњи Милановац: Дечје новине.

Петровић, Миодраг (2004): Законоправило светога Саве на српскословенском и српском језику, Том 1, Жича: Манастир Жича.

Острогорски, Георгије (1998): Историја Византије, Београд: Народна књига.

Шаркић, Срђан (2009): Рецепција грчко-римског (византијског) права у Србији, у Средњовековно право Срба у огледалу историјских извора, Београд: САНУ.

14 Синтагма Матије Властара преведена је недавно са српскословенског преведена на савремени српски језик. Властар, 2013.

15 Шаркић, 2009, 5.

Aleksandar Đorđević

CIVIC CODE AS A CONSTITUTIVE PART OF THE SAVA'S LEGAL RULE-BOOK

Sava's Legal Rule-Book represents the first Serbian written code and one of the most important grounds of Serbian medieval law. Its creator, holy Sava, had it published in 1219. It was created to accommodate the needs of the independence of the Serbian Orthodox Church. Legal Rule-Book is a mixture of the ecclesiastic and profane law. The Holy Sava's role in creating this code is great, since he had determined its structure, by translating some Byzantine church and civil regulations on his own choice. Of the total of 70 chapters, 55 are under the title Civic Code. It is an excellent translation of the Byzantine Prohyron from the 9th century, a very important legal source, which mainly contain private law provisions. Serbian-Slavic translationof this code will further influence later Serbian medieval law, as well as that of Bulgaria, Russia and other countries of the Byzantine cultural circle. Dušan's legislation of the 14th century relies on the Civic Code in many provisions, and Serbian Civil Code in some norms also mentions the part of the Legal Rule-Book, which deals with the receipted private law.